

Michal Bauer

Vztah vědy a umění v teoretických článcích Miroslava Holuba

Vůle Miroslava Holuba k intelektuální poezii je velmi dobře známa.¹ Holub je však i člověkem, který se nad básnickou tvorbou a především nad vztahem mezi vědou a uměním intenzívně zamýšlel. Na přelomu padesátých a šedesátých let napsal několik článků, jež se snažily tento problém řešit.

Svou definici tvůrčího života podává M. Holub, téměř příznačně, na osobnosti francouzského vědce Frederica Joliot-Curie: je to „maximum odbornosti, maximum pracovní produktivity spojené s hluboce uváženou aktivitou společenskou.“² Těžiště tedy spočívá ve spojení práce, odborné činnosti s veřejnou aktivitou a morálkou. Zdůrazňování morální hodnoty vědy je podstatnou složkou Holubova uvažování. Věda se, podle něho, dotýká všech, „věda je ve vzduchu a lidé to cítí“, cítí tento „nervový systém světa“, řečeno Holubovými slovy.³ Ruku v ruce s morálním aspektem jde však také až přehnaná víra ve schopnost vědy, v její úlohu v lidském životě. Věda se stává morální oporou člověka, technika a civilizace je „reálným ulehčením lidské existence, snižováním a odstraňováním fyzických útrap, prodloužením života celých kolektivů a celé světové populace, posilováním vědomí sounáležitosti před tvář kosmických možností, rozšiřováním moci člověka.“⁴ Společně s dalším zintenzívněním humanistického vzdělání přinese i větší optimismus. Ve vztahu mezi vědou a uměním, který nastoluje v posledním ročníku časopisu Květen⁵, favorizuje vědu. „Zdá se mi, že vědeckí pracovníci měli a mají více úcty a porozumění pro umění než umělci pro vědu“, jsou první slova stati. Mnozí fyzici, matematici, lékaři se zajímali o hudbu, poezii, výtvarné umění, zatímco pro umělce „věda je záležitost chladná, analytická, zanedbávající úchvatnou celost světa, redukující skutečnost na hromadu roztržitých dat nepostižitelného významu“.

Podle Holuba „právě moderní věda je pramenem odvážných, revolučních generalizací a univerzálních koncepcí“, věda spojila mikrokosmos s makrokosmem, elementární částice s astronomií, svět lidského vědomí se světem galaxií. Atomizaci skutečnosti způsobují „takzvané formalistické směry“, reprezentované Cézannem, Piccassem, Légerem, kubisty. Už zde je Holub hlasatelem nové krásy - estetický zážitek a prožitek je s to navodit i věda: obraz v rentgenovém mikroskopu nebo histologická struktura ledviny je stejně krásná, překvapující a něžná jako květy sedmikrásek. O tom jako kdyby nás chtěl přesvědčit v Hostu do domu, kde jeho článek Věda kontra umění - nafouklý problém⁶ doprovází pět snímků,

1) B. Svozil: Vůle k intelektuální poezii. O básnické tvorbě Miroslava Holuba, Praha 1971.

2) M. Holub: Frederic Joliot - Curie. 1900 - 1958, Květen 3, 1957/58, str. 738.

3) M. Holub: Věda v rozhlase, Květen 3, 1957/58, str. 807 - 809.

4) M. Holub: Atomový věk a náboženství, Kultura 1959, č. 13 str. 1 - 2.

5) M. Holub: Scelující věda, atomizující umění, Květen 4, 1959, str. 258 - 259.

6) M. Holub: Věda kontra umění - nafouklý problém, Host do domu 1960, str. 391 - 395.

zachycujících např. krystal viru, útvary na povrchu rostlinného listu nebo histologický řez nosní dutinou králíka v mikroskopu. Nicméně rozpor mezi vědci a umělci nevidí již tak jednostranně jako ve stati Scelující věda, atomizující umění, neboť uznává, že vědci podceňují umění a umělci zase moderní vědu a techniku. Podle Holuba může umění čerpat z vědy jednak obecný přístup k věcem, tedy vytváření univerzálních obrazů světa⁷, jednak rozšiřující a prohlubující se zachycování skutečnosti⁸ a jednak, což je podstatný rys, její morální aspekt. A jinde ukazuje Holub poezii další cestu: „Jde především o to, abychom byli normálními a dobrými občany. Normálními. Normální občan nepotahuje nosem a necvrliká nad každou kytkou nebo láskou nebo událostí, nepronáší příležitostné pajány, ale myslí a říká si své. Poezie nemusí a snad už ani nemá být zjevením výjimečných osobností, ale svérázným záznamem objektivního světa a společného úsilí lidí.“⁹ Zde se objevují dozvuky Holubova „programového“ článku Náš všední den je pevnina¹⁰, kde touží v poezii zachytit vše, místo soumraku a svítání vnést do umění štěpení atomových jader a tavby, fakta, která sblíží poezii s vědou a znamenají oporu nejen vědci, ale i básníkovi. S tím souvisí i snaha o co největší stručnost. Nejde o to pojmenovat vše. „V obecném povědomí je bohužel dosud poezie funkcí slov, nikoli prostoru mezi nimi, trvá se na přímé závislosti mezi množstvím slov a množstvím poezie ...“¹¹ A abychom zůstali u námi sledované oblasti, a zůstává u ní i Holub, podobná stručnost je nutná i ve vědě: „I ve vědecké publikaci se slovo stává balastem a výslovná formulace mnohdy odvádí od jemného smyslu, který by byl vystižitelný buď nesnesitelně dlouhým textem, nebo nejstručnějšími značkami...“ Holub nachází další oblast, v níž k sobě poezie a umění mají blízko: snaha po stručném vyjádření na hranicích sdělitelnosti, která klade větší nároky jak na čtenáře, tak i na autora psaného textu. Přesto i nadále zdůrazňuje stále rostoucí úlohu vědy - „poezie i věda objevují pravdu. Ovšem ne o téže skutečnosti. Poezie spíše o stavu člověka jako individuality i ve společenských vazbách. Ale s rozvojem exaktních vědeckých metod se tento heuristický, noetický význam umění čím dál víc omezuje.“¹² A s poklesem této noetické stránky umění stoupá její mravní poslání. Příznačné je přirovnání umění k virové infekci. „Samo o sobě nic ještě není, dokud neinfikuje vnímající organismus. Vědecké poznatky můžeme kódovat. Uměleckými se musíme infikovat a dotvářet je.“ A znovu jsme se dostali ke čtenáři, v němž musí proběhnout prožitek z básně, která, podle Holuba, nemá vytvářet novou realitu, ale objeovat ji. Přesto trvalejší záležitostí než poezie je pro něj vědecká práce - „dost pevná, kamenná věc, která přetrvává“. Tedy znovu stručnost, stále významnější pozice vědy vůči umění při poznávání světa a s tím související růst mravní role umění. To jsou myšlenky, jež tvoří základ Holubova uvažování vzhledem k umění, ale i vědě.

Věda však může přinášet inspiraci nejen básníkům: „Svět pod mikroskopem je jako inspirační oblast obrovskou možností pro výtvarníka. Je to však oblast vizuální a nikdy jsem se neodvážil ji vtělit do slov ... V každém případě je to oblast umělecky dosažitelná. Její estetická kvalita upoutává - třeba neuvědoměle - i vědeckého pracovníka.“¹³ Neboť právě

7) "Moderní vědu nevyznačuje ani tak neutron, buňka, mitochondrie nebo nukleová kyselina, jako teorie relativity, teorie pole, teorie vývoje, to jest obrovské koncepce světa." (Tamtéž, str. 394.)

8) „Věda se stává inspiračním zdrojem, zdrojem informací o tváři světa a zdrojem nových estetických kvalit.“ (Tamtéž.)

9) M. Holub: O racionální poezii, o Achillovi a želvě a tím pádem i částečně o sobě, Kruh, duben 1960, str. 51.

10) M. Holub: Náš všední den je pevnina, Květen 2, 1956/57, str. 1 - 2.

11) M. Holub: Ungaretti čili o stručnosti, Plamen 1961, č. 4, str. 93.

12) Hovoříme s Miroslavem Holubem. Umění jako věda, Kultura 1961, č. 5, str. 1.

13) Mikroskop a ruža. O vecích vědy a umění hovoríme s Miroslavem Holubem, Kulturní život 1961, č. 8, str. 8. K tomu srv. M. Holub: Věda a kráska. (Mikroskopické preparáty jako předlohy k textilnímu výtvarnictví.) Domov 1962, č. 6, str. 14 - 15.

působení je podstatou umění. Přesto, podle Holuba, lidská existence není možná v současné civilizaci jen na základě umění. Věda a technika jsou nezbytnými součástmi života. „Není ... osmdesátikilometrová rychlost (v úsecích dopravními předpisy pro ni určených) hlubším a přirozenějším zážitkem moderního člověka než kantáta na slova Otokara Březiny? ... Nezbyvá mi myslím, než abychom se smířili s tím, že jsou i jiné cesty k nesmrtnosti než sonety. Ba dokonce s tím, že tvar motocyklu má pro osmdesát procent populace větší estetický význam než tvary soch a že řeč sportovních referátů má větší stylotvorný vliv než metafory básníků ...“¹⁴ Znovu se zde projevuje Holubův despekt k líčení přírody (krásnější než šumění hvozdů může být dobře seřízený čtyřtákní motor), citů, k představě básníka, který na sobě nese váhu světa (a přitom neumí vyměnit pojistky). Holub touží zpřístupnit umění co nejširšímu okruhu lidí. Vzpomeňme na jeho známé vyjádření, že píše nejraději „pro lidi netknuté poezií ... Chtěl bych, aby četli básně tak samozřejmě, jako čtou noviny nebo chodí na fotbal, aby je nepokládali za nic obtížnějšího ani zženšilejšího, ani chvályhodnějšího.“¹⁵ Aby básníci byli slyšeni, požaduje Holub přiblížení se k těm osmdesáti procentům lidí, ke čtenáři Večerní Prahy, majiteli Jawy 350, posluchači rádia, ale i žákům a studentům na školách, učilištích či internátech. „Nejde-li to v určitém případě jinak ..., dal bych přednost tomu, aby v té nebo oné třídě znali méně klasiků a více třeba současné science fiction, aby v tom či onom internátu chodili v úzkých kalhotách a neuznávali jinou hudbu než džez, před tím, aby třicet mladistvých pokrytců memorovalo Hála a pod lavicí četlo rodokaps.“¹⁶ Tedy žádá využít té přirozené vlastnosti mladých lidí, která se vyznačuje touhou po vypjatě morálním hodnocení věcí, nepředkládat jim hodnoty a příklady, jež jsou jim cizí, nenutit je k nadšení nad těmito hodnotami, ale raději využít toho, co cítí, co vyznávají, co je pro ně hodnotovým východiskem, než abychom z nich vychovali pokrytce, kteří se přetvářejí, aby mohli s dospělými nějak snesitelně vyjít. Znovu tu zaznívá Holubova snaha soustředit se na těch osmdesát procent lidí, pro něž je rychlá jízda na motocyklu estetičtější zážitkem než Březinova poezie, nenutit je vzdychat nad každou květinou, nad každým veršem. Jaký úkol tedy stojí před poezií a básníky? Je to zájem o tzv. prosté lidi, účast na jejich životě, na životě tzv. neintelektuálního publika. „A ačkoli musíme jít v mnoha ohledech proti jejich vkusu, strhovanému neblahými vlivy tradičního myšlení, tradičního poměru k intelektuální práci, tradičního názoru na umění, ačkoli čím více chceme říkat jejich život, tím více jim připadáme divní, přesto setrvávají v našem vědomí jako podstatná stránka naší subjektivní skutečnosti a přesto setrvávají v našem programu jako jediné východisko z hermetického osobního bludiště, v němž se děje onen sotva postižitelný proces poznání, proces interakce předmětu, světa, vesmíru - a subjektu, bludiště stejně hermetického ve fyzice jako v poezii.“¹⁷ A zároveň je úkolem umění postihování celku světa, jenž sestává z jednotlivých projevů, obrazů a koncepcí a z nichž „se v jedné epoše složí jistý úplněk, maximálně možná aproximace ducha a epochy“.¹⁸ Ovšemže podstatnou úlohu zde hraje rovněž věda. „Nejde tedy ve spojení umění a vědy o nic nového. Věda kontra umění je pověra a jako každá pověra i ona se mezi lidmi chce stůj co stůj udržet ... Dokonalá technika, dokonalá civilizace je maximálně lidská. Rozhodně lidštější než každodenní přírodní skutečnost.“¹⁹ A druhou záležitostí, která je hodna změny, je pojetí člověka v poezii jako bytosti a priori dobré. Podle Holuba spěje člověk k tomuto pólu nikoli samovolně a prostě

14) M. Holub: Abychom byli slyšeni ..., Literární noviny 1961, č. 34, str. 3.

15) Jdi a otevři dveře. (Rozhovor.) Večerní Praha 7. 5. 1963, str. 3.

16) M. Holub: O morální jednotu člověka, Tvorba 1961, str. 1202.

17) M. Holub: Abychom byli tím, co jsme, Literární noviny 1963, č. 22, str. 11.

18) M. Holub: Co je pravda v literatuře, Literární noviny 1963, č. 20, str. 4.

19) Věda proti umění? Se čtenáři hovořil básník - vědec Dr. Miroslav Holub, Tvorba 1962, str. 1062 - 1063.

od narození, ale jedine prací a myšlenkovým úsilím, které v poezii jako ve vědě musí vést k analýze postavení a poslání člověka v tomto světě. Přičemž básník i vědec mají v podstatě stejné ambice poznávací, úsilí o přesnost a dokonalost poznání i určitou eleganci výrazu. Neboť vědecká práce musí také splňovat estetická kritéria a práce umělecká zase kritéria vědecká.²⁰ Je jasné, že Holub poněkud redukuje moderní poezii na činnost analytickou, jak sám říká - na intelektuální poezii, k níž sám tíhne snahou o stručnost, maximálně zhuštěný výraz, snahou o civilnost, o zachycení podstatných stránek života tzv. obyčejného člověka. Podobné problémy řeší také současná věda. „Utváření života bude de facto společným úkolem pro vědu i umění. Věda dá metodu a umění program.“ Tedy východiskem je pro Holuba spojení obou těchto lidských aktivit²¹, přičemž v centru jejich zájmu musí být člověk jako bytost nadějeplná a optimistická, jako bytost mravní, jako bytost, která neustále spěje k dokonalejšímu a vyššímu uspořádání společnosti a která je formována a zdokonalována moderní vědou, a nikoli nevěděním. V tom spočívá na přelomu padesátých a šedesátých let holubovská podstata lidskosti.

20) Představujeme vám Miroslava Holuba, *Kultúrný život* 1963, č. 2, str. 12.

21) M. Holub: *Intelligence a dnešek*, *Plamen* 1964, č. 10, str. 1 - 2.